

การค้าต่างตอบแทนและประสบการณ์ของประเทศไทย

ฐานิศร เดชธำรง
ถักษณา ถิ่นอารวม

ปัจจุบันประเทศต่าง ๆหันมาทำการค้าในรูปแบบการค้าต่างตอบแทน (counter-trade) กันมากขึ้น โดยเฉพาะเมื่อทำการค้ากับประเทศที่ขาดแคลนเงินตราต่างประเทศ กลุ่มประเทศสังคมนิยม ประเทศไทยเป็นประเทศหนึ่งที่เริ่มทำการค้าด้วยวิธีดังกล่าวนี้มากขึ้น บทความนี้จึงมีจุดมุ่งหมายที่จะเสริมสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับการทำการค้าต่างตอบแทน เพื่อให้ทราบถึงรายละเอียดเกี่ยวกับหลักการ วิธีปฏิบัติและวิธีการชำระเงินของการค้าต่างตอบแทน โดยจะแยกกล่าวเป็น 2 ภาคใหญ่ ๆ โดยในภาคแรก จะกล่าวถึงการทำการค้าต่างตอบแทนโดยทั่วไป ซึ่งรวมถึง ความหมาย รูปแบบ วิธีการชำระเงิน วิวัฒนาการ และบทบาทของการค้าต่างตอบแทน รวมทั้งข้อคิดเห็นของกลุ่มประเทศและสถาบันต่าง ๆ ที่มีต่อการค้าต่างตอบแทน ส่วนภาคหลัง จะกล่าวถึงประสบการณ์ของไทยในการทำการค้าด้วยวิธีดังกล่าวตลอดจนผลที่จะได้รับ

ภาคที่หนึ่ง

การทำการค้าต่างตอบแทน

ความหมายและรูปแบบของการค้าต่างตอบแทน

การค้าต่างตอบแทนมีความหมายแตกต่างกันไปในแต่ละประเทศ แต่อาจให้คำจำกัดความได้ว่า เป็นปฏิบัติการทางพาณิชย์ระหว่างประเทศในรูปแบบที่ผู้ขายต้องตกลงยินยอมที่จะรับชำระค่าสินค้าบางส่วน หรือทั้งหมด เป็นสินค้าตอบแทนจากผู้สั่งซื้อ การค้าต่างตอบแทนจึงมีลักษณะแตกต่างจากการค้าปกติในแง่ที่มีข้อผูกพันในการสั่งซื้อสินค้า ซึ่งต้องมีสัญญาซื้อตอบแทนควบคู่กับการสั่งซื้อด้วย สำหรับรูปแบบของการค้าต่างตอบแทนอาจจำแนกได้ดังนี้

ผู้เขียนขอขอบคุณคุณคุณวอลองก์ อังสุรัตน์ ที่ช่วยให้คำแนะนำและข้อคิดเห็นที่เป็นประโยชน์ต่อบทความนี้

1. การตอบแทนทางการพาณิชย์ (commercial compensation)

เป็นการค้าต่างตอบแทนที่เกิดขึ้นเป็นครั้งคราวในระยะสั้น มีปริมาณและมูลค่าการค้าไม่สูงนัก สินค้าที่ใช้แลกเปลี่ยนจะเป็นสินค้าใดก็ได้ มีขั้นตอนการค้าเป็นการรวดเร็ว ดังรายละเอียดต่อไปนี้

ก. การแลกเปลี่ยนสินค้าโดยตรง (Barter transaction) เป็นการค้าต่างตอบแทนในรูปแบบที่ง่ายที่สุดและมีมาแต่โบราณ โดยประเทศคู่ค้าทั้งสองฝ่ายแลกเปลี่ยนสินค้ากันโดยตรง แต่ไม่มีการชำระคืน หรือโอนเงินระหว่างประเทศ การแลกเปลี่ยนสินค้านี้จัดว่าเป็นระบบที่ค่อนข้างล้าสมัย แต่มีความเสี่ยงค่อนข้างสูง จึงมักนำมาใช้ในกรณีที่มีการห้ามโอนเงินระหว่างประเทศ โดยมีลักษณะสำคัญดังนี้ คือ

- (1) มีสัญญาการค้าฉบับเดียว ซึ่งครอบคลุมทั้งการส่งออกและการนำเข้า
- (2) ไม่มีใบแจ้งราคาสินค้า (invoice) ที่ระบุเป็นสกุลเงินที่พึงแลกเปลี่ยนได้ (convertible currency) และไม่มีการชำระเงินตราต่างประเทศระหว่างกัน
- (3) คู่ค้าทั้งสองฝ่ายไม่สามารถโอนสิทธิในสัญญาไปให้แก่บุคคลที่สามได้
- (4) การส่งมอบสินค้าของทั้งสองจะเกิดขึ้นพร้อม ๆ กัน หรือมักจะห่างกันไม่มากนัก

ข. การชดเชยเป็นสินค้า (Compensation) เป็นวิธีการที่ผู้ขายตกลงรับชำระค่าสินค้าของตน เป็นสินค้าตอบแทนจากผู้สั่งซื้อตามสัดส่วนที่กำหนดไว้ (เช่น ร้อยละ 30.0 หรือ 100.0 เป็นต้น) สำหรับส่วนที่เหลือจะได้รับชำระเป็นเงินสกุลที่พึงแลกเปลี่ยนได้ โดยมีการทำสัญญาเพียงฉบับเดียว จะเห็นได้ว่าการตกลงชดเชยกันเต็มที่ (Full compensation) แล้ว ก็จะไม่มีการชำระเงินตราต่างประเทศระหว่างกันเลย แต่มีการหักกลบบัญชีกัน โดยคู่ค้าทั้งสองฝ่ายต่างออกใบแจ้งราคาสินค้า (invoice) ให้แก่กัน ทั้ง ๆ ที่ไม่มีการชำระเงินจริงเกิดขึ้น นอกจากนี้ สัญญาของวิธีการชดเชยเป็นสินดียังสามารถโอนสิทธิไปให้แก่บุคคลที่สามได้

ค. การซื้อตอบแทน (Counterpurchase) วิธีนี้ผู้ขายตกลงที่จะตอบแทนด้วยการรับซื้อสินค้าของผู้นำเข้า เป็นสัดส่วนกับมูลค่าการขายตามที่ได้ตกลงกัน ซึ่งอาจสรุปลักษณะสำคัญได้ดังนี้

(1) มีสัญญาการค้า 2 ฉบับ ฉบับหนึ่ง เป็นสัญญาขาย ระบุชนิด มูลค่า และราคาต่อหน่วยของสินค้าที่จะขาย อีกฉบับหนึ่ง เป็นสัญญาซื้อตอบแทนซึ่งนอกจากจะระบุเงื่อนไขเกี่ยวกับชนิดและราคาต่อหน่วยแล้ว ยังระบุสัดส่วนของการซื้อสินค้าตอบแทน ค่าปรับเมื่อผิดสัญญา และที่สำคัญ คือ กำหนดระยะเวลาการรับซื้อตอบแทนไว้ด้วย

(2) มีการชำระเงินในส่วนที่ซื้อขายตอบแทนกัน และอาจมีสัญญาระบุถึงวิธีการชำระเงินด้วย เช่น ชำระเงินโดยใช้เช็ค เดบิต ออฟ เครดิต หรือโดยเครดิตประเภทอื่นที่มีเอกสารประกอบ ในบางกรณีอาจมีการบันทึกธุรกรรมการซื้อขายไว้ในบัญชีหลักฐาน ซึ่งจะกล่าวต่อไปในหัวข้อวิธีการชำระค่าสินค้า

(3) การขายและซื้ออาจมีหลายครั้ง โดยไม่จำเป็นต้องเกิดขึ้นพร้อมกันหรือใกล้เคียงกัน

(4) มีใบแจ้งราคาสินค้าที่กำหนด เป็นสกุลเงินที่พึงแลกเปลี่ยนได้

(5) ในกรณีที่มีผู้เกี่ยวข้องมากกว่า 2 ฝ่าย มักจะระบุถึงการโอนสิทธิไปยังบุคคลที่สามด้วย

วิธีการซื้อตอบแทนนี้แตกต่างไปจากวิธีการชดเชยด้วยสินค้า เนื่องจากมีการทำสัญญาขายและสัญญาซื้อตอบแทนแยก เป็นอิสระจากกัน และผู้ขายจะได้รับเงินหรือเครดิตค่าสินค้าทันทีที่ส่งมอบสินค้า โดยส่วนใหญ่ผู้ส่งสินค้าเข้ามักจะเป็นผู้เสนอ (หรือบังคับอย่างกรณีอินโดนีเซีย) ให้ทำการค้าโดยใช้วิธีการซื้อตอบแทน แต่ในบางกรณีผู้ส่งออกอาจจะเป็นผู้เสนอการซื้อตอบแทน เองก็ได้ เพื่อเป็นข้อจูงใจในทางการตลาด

ง. การซื้อตอบแทนก่อน (Pre-compensation or Advance Purchase)

เป็นวิธีที่นิยมใช้กันมาก โดยประเทศซึ่งมีเงินตราต่างประเทศจำกัดต้องส่งสินค้าให้แก่ผู้ส่งออกในต่างประเทศก่อน แล้วผู้ส่งออกจึงจะส่งสินค้ามาให้ วิธีนี้ทำให้ผู้ส่งออกที่เสนอให้มีการซื้อตอบแทนก่อนแน่ใจว่าจะได้รับสินค้าตามที่ตกลงไว้ และสามารถควบคุมคุณภาพสินค้าตอบแทนได้ เพราะผู้ส่งออกจะได้รับของก่อน เมื่อผู้ส่งออกยอมรับสินค้าตอบแทนแล้วก็จะชำระเงิน เป็นเงินตราต่างประเทศสกุลสำคัญ ๆ เข้าไว้ในบัญชีพิเศษ เพื่อให้หักลบกับมูลค่าสินค้าออกที่จะส่งให้ภายหลัง โดยปกติมักมีข้อตกลงว่าผู้ส่งออกสามารถโอนสิทธิการส่งออกไปให้ผู้อื่นได้ ซึ่งจะช่วยลดข้อผูกมัดในกรณีไม่อาจปฏิบัติตามสัญญา

2. การตอบแทนเชิงอุตสาหกรรม (Industrial Compensation)

เป็นการค้าต่างตอบแทนที่ใช้เวลานานในแต่ละครั้ง (ส่วนใหญ่มากกว่า 2-5 ปี) ปริมาณและมูลค่าของสินค้ามีจำนวนสูง สินค้าที่ใช้แลกเปลี่ยนตอบแทนมักมีความสัมพันธ์เชิงอุตสาหกรรม และการชำระเงินมักจะใช้วิธีการหักลบกลบหนี้ การตอบแทนเชิงอุตสาหกรรมอาจจำแนกได้ดังนี้

ก. การซื้อกลับคืน (Buy-back) คือ การที่ผู้ขายเครื่องจักร เครื่องมือหรือโรงงานตกลงที่จะรับชำระค่าสินค้าในรูปของสินค้าที่ผลิตโดยเครื่องจักรหรือเครื่องมืออื่น ๆ เป็นสัดส่วนกับมูลค่าเครื่องจักรที่ขาย เช่น การขายเครื่องมือการสำรวจขุดเจาะน้ำมัน เพื่อแลกกับน้ำมันที่ผลิตได้ หรือการแลกท่อเหล็กกับก๊าซธรรมชาติ เป็นต้น ในบางกรณีผู้ขายเครื่องจักรอาจยอมรับเป็นสินค้าอื่นที่มีความเกี่ยวพันเชิงอุตสาหกรรมกับสินค้าที่ขายให้ค่อนข้างน้อยก็ได้ ลักษณะของสัญญามีส่วนคล้ายคลึงกับ "การซื้อตอบแทน" คือ มีสัญญาการค้า 2 ฉบับ มีใบแจ้งราคาสินค้าที่ระบุไว้เป็นเงินสกุลสำคัญ ระยะเวลาในการส่งสินค้าเที่ยวไปและเที่ยวกลับ มีโอกาสที่บุคคลที่สามจะเข้าร่วม รวมทั้งระบุการชำระเงิน แต่มีข้อแตกต่างกันบ้าง ดังนี้

(1) สินค้าที่รับซื้อกลับคืนมีปริมาณสูงกว่าสินค้าซื้อตอบแทน และส่วนใหญ่เป็นการขายเครื่องจักร เครื่องมือหรือโรงงานที่มีเทคโนโลยีตามต้องการให้แก่ประเทศไทย ตะวันออกหรือประเทศกำลังพัฒนาที่ขาดแคลนเงินตราต่างประเทศ

(2) สินค้าที่รับซื้อกลับคืนมีความสัมพันธ์เชิงอุตสาหกรรมกับสินค้าที่ขายไป ในขณะที่สินค้าที่รับซื้อโดยวิธีการซื้อตอบแทนไม่จำเป็นต้องมีคุณสมบัติข้อนี้

(3) ระยะเวลาการขายสินค้าและซื้อกลับคืนยาวนานกว่าระยะเวลาในการซื้อตอบแทน จึงจำเป็นต้องมีการให้สินเชื่อก่อนการส่งออกครั้งแรกและสินเชื่อก่อนสินค้าที่ซื้อกลับคืน

(4) ในบางกรณี สัดส่วนของมูลค่าที่ซื้อกลับคืนอาจจะมากกว่ามูลค่าของโรงงานหรือเครื่องจักรที่ขายให้ เพื่อให้ครอบคลุมค่าใช้จ่ายต่าง ๆ ด้วย

ข. การหักกลม (Offset deal) วิธีนี้ผู้เสนอขายสินค้ารับที่จะช่วยให้ผู้ซื้อมีรายได้เป็นเงินตราต่างประเทศ เพื่อชำระเป็นค่าสินค้าของผู้เสนอขาย เช่น ช่วยขายสินค้าให้ หรือช่วยเข้าไปตั้งโรงงานทำธุรกิจและอาจโอนเทคโนโลยีการผลิตให้กับประเทศผู้ซื้อ เช่น บริษัทผลิตเครื่องบินโบอิง เสนอการค้าต่างตอบแทนแบบ "หักกลม" กับประเทศนิวซีแลนด์ โดยบริษัทสัญญาที่จะทำผู้โดยสารเต็มลำเครื่องบินโบอิง 747 ให้เดือนละครั้ง เป็นต้น โดยปกติการหักกลมมักเป็นการตกลงในการซื้อขายสินค้าที่มีเทคโนโลยีสูง เช่น สินค้าประเภทยุทธปัจจัย สถานีไฟฟ้า สถานีวิทยุ หรือสินค้าที่มีความสำคัญทางยุทธศาสตร์และเศรษฐกิจ ปกติข้อตกลงต่าง ๆ ของการหักกลมนี้มักจะ เป็นเรื่อง "ลับ" เพราะเกี่ยวข้องถึงการทหาร ปัจจุบัน การ "หักกลม" นี้ กำลังเป็นที่นิยมมากขึ้นเรื่อย ๆ โดยเฉพาะประเทศอุตสาหกรรมซึ่งต้องการเสนอขายสินค้าประเภทที่มีเทคโนโลยีสูง

วิวัฒนาการของการค้าต่างตอบแทน

1. ที่มาของการค้าต่างตอบแทน

การค้าต่างตอบแทนมีจุดเริ่มต้นจากการค้าระหว่างกลุ่มประเทศสังคมนิยมและประเทศโลกเสรี เนื่องจากกลุ่มประเทศสังคมนิยมซึ่งมีความจำเป็นต้องนำเข้าสินค้าทุนจากประเทศอุตสาหกรรมตะวันตก มักประสบปัญหาการขาดแคลนเงินตราต่างประเทศ และมีปัญหาทางการตลาด เพราะองค์การของรัฐ หรือบริษัทการค้าของรัฐมักจะดำเนินงานเกี่ยวกับการค้าต่างประเทศด้วยตนเอง โดยมีการวางแผนผลิตมาจากส่วนกลาง ประกอบกับหน่วยงานของรัฐเหล่านี้ไม่มีตัวแทนการค้าอยู่ในต่างประเทศ จึงประสบความยากลำบากในการเจาะตลาดต่างประเทศ ในขณะที่ยังมีความจำเป็นที่จะต้องชำระหนี้ที่เกิดจากการซื้อสินค้าทุนจากประเทศฝ่ายตะวันตก ประเทศเหล่านี้จึงต้องการความช่วยเหลือจากประเทศโลกเสรีในการช่วยหาตลาดให้แก่สินค้าของตน ดังนั้น จึงเกิดการการค้าต่างตอบแทนขึ้น ทั้งในรูปแบบการซื้อตอบแทนและการซื้อกลับคืน และในระยะต่อมา ประเทศยุโรปตะวันออกได้ทำการค้าต่างตอบแทนขยายตัวเองยิ่งขึ้น โดยการเสนอขายสินค้าของตนในราคาที่ให้กำไรแก่ผู้ซื้อมากขึ้น นับเป็นการเอื้ออำนวยให้ผู้ซื้อสามารถนำสินค้าดังกล่าวไปขายต่อได้ในราคาที่ถูกลง

2. วัตถุประสงค์ในการทำการค้าต่างตอบแทน

ส่วนวัตถุประสงค์ในการทำการค้าต่างตอบแทนของประเทศต่าง ๆ นั้น

แตกต่างกันไป ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับโครงสร้างและปัญหาทางเศรษฐกิจของประเทศเหล่านั้น เช่น

- กลุ่มประเทศสังคมนิยม ใช้การค้าต่างตอบแทนเพื่อแก้ไขปัญหาการขาดแคลนเงินตราต่างประเทศเพื่อระบายสินค้าอุตสาหกรรมซึ่งไม่อาจแข่งขันในตลาดต่างประเทศได้ และเพื่อให้ได้มาซึ่งสินค้าทุนที่จำเป็นดังที่ได้กล่าวแล้วข้างต้น นอกจากนี้ประเทศสังคมนิยมที่เพิ่งเริ่มเปิดประเทศ เช่น ประเทศสาธารณรัฐประชาชนจีนยังนิยมทำการค้าต่างตอบแทนแบบช็อกกลับคืน เพื่อเร่งเพิ่มผลผลิตอุตสาหกรรมภายในประเทศ
- กลุ่มประเทศกำลังพัฒนา ใช้การค้าต่างตอบแทนเพื่อขยายการส่งออกบรรเทาผลกระทบจากภาวะเศรษฐกิจซบเซา หลีกเลี่ยงการกีดกันการนำเข้าของประเทศพัฒนาแล้ว และเพื่อเพิ่มการค้าในกลุ่มประเทศกำลังพัฒนาด้วยกัน
- กลุ่มประเทศพัฒนาแล้ว ซึ่งมักจะเป็นฝ่ายตอบสนอง เมื่อมีข้อเสนอให้ทำการค้าต่างตอบแทนก็ยินยอมทำการค้าดังกล่าว เพื่อรักษาตลาดของตนไว้

อย่างไรก็ตาม โดยทั่วไปอาจกล่าวได้ว่า สาเหตุสำคัญของการทำการค้าต่างตอบแทนมักเกิดขึ้นจากปัญหาการขาดสภาพคล่องทางการเงินของโลก

3. การขยายตัวของการค้าต่างตอบแทน

การค้าต่างตอบแทนขยายตัวอย่างรวดเร็วนับตั้งแต่ปี 2514 ซึ่งเป็นปีที่สหรัฐอเมริกาประสบปัญหาทางการเงินอย่างรุนแรง จนต้องประกาศงดรับแลกเปลี่ยนดอลลาร์สำรอง กับทองคำ วิกฤติการณ์ทางการเงินที่เกิดขึ้นกับสหรัฐอเมริกาส่งผลกระทบต่อสภาพคล่องทางการเงินของโลกด้วย ประกอบกับวิกฤติการณ์น้ำมันในปี 2516 และ 2521 มีผลทำให้เกิดภาวะการขาดแคลนเงินตราต่างประเทศยิ่งขึ้นทั้งในประเทศยุโรปตะวันออก ประเทศกำลังพัฒนาที่ไม่ได้ส่งออกน้ำมันและประเทศอุตสาหกรรมบางประเทศ ประเทศเหล่านี้จึงหันมาพึ่งพาการค้าแบบต่างตอบแทนมากขึ้น ประมาณว่าในปี 2526 ปริมาณการค้าต่างตอบแทนมีสัดส่วนกว่าร้อยละ 30.0 ของการค้าของโลก โดยมีประเทศที่ทำการค้าด้วยวิธีนี้เพิ่มขึ้นจากประมาณกว่า 20 ประเทศในปี 2515 เป็นกว่า 80 ประเทศในปี 2526

วิธีชำระค่าสินค้าต่างตอบแทน

นอกจากการค้าแบบแลกเปลี่ยนสินค้าโดยตรงซึ่งไม่มีการชำระเงินหรือโอนเงินระหว่างกันแล้ว การชำระเงินค่าสินค้าของการค้าต่างตอบแทนอาจมีวิธีการต่าง ๆ ดังนี้

1. การเปิดเลตเตอร์ออฟเครดิตซึ่งกันและกัน (Reciprocal Opening of L/C)

คู่สัญญาต่างเปิดเลตเตอร์ออฟเครดิต (L/C) เพื่อการนำเข้าซึ่งกันและกันตามมูลค่าสินค้าที่จะซื้อและมีการชำระเงินตราต่างประเทศระหว่างกันผ่านระบบธนาคาร เช่นเดียวกับการค้าปกติ โดยมีขั้นตอนปฏิบัติดังนี้

แผนภาพที่ 1

ขั้นตอนปฏิบัติในการชำระค่าสินค้าโดยวิธี เบ็ด L/C

ประเภท ก	สินค้า	ประเภท ข
(1) ขอ เบ็ดL/C#1	(1) L/C#1	(1) L/C#1
ผู้นำเข้า	(3) เอกสาร	(2) เอกสาร
(ผู้ซื้อ)	(3) เงินตราต่างประเทศ	(2) เงินสกุลท้องถิ่น (ผู้ขาย)
(4) เอกสาร	ธนาคารผู้รับซื้อตัว / รับรอง L/C	
(4) เงินสกุลท้องถิ่น		
(2) เงินสกุลท้องถิ่น	ประเทศไทย	(4) เงินสกุลท้องถิ่น
(2) เอกสาร	(3) เงินตราต่างประเทศ	(4) เอกสาร
(1) L/C#1	(3) เอกสาร	(4) เอกสาร
	(3) เงินตราต่างประเทศ	(1) ขอ เบ็ดL/C#2
	(3) เอกสาร	
	(1) L/C#2	
	ผู้นำเข้า	
	(ผู้ซื้อ)	
	(ผู้ขาย)	

สินค้า

- (1) ผู้นำเข้าขอให้ธนาคารพาณิชย์ในประเทศตน เปิด L/C ให้กับผู้ส่งออกในประเทศคู่สัญญา โดยธนาคารผู้เปิด L/C (opening bank) จะติดต่อให้ธนาคารผู้ติดต่อ (correspondent bank) รับซื้อตั๋ว หรือรับรองให้ผู้ส่งออกทราบว่าได้มีการเปิด L/C มาแล้ว
- (2) ผู้ส่งออกเมื่อส่งมอบสินค้าลงเรือแล้ว จะนำเอกสารในการส่งสินค้า (shipping documents) มาแสดงกับธนาคารผู้รับซื้อตั๋ว/รับรอง L/C เพื่อขอรับเงินค่าขายสินค้า
- (3) ธนาคารผู้รับซื้อตั๋ว/รับรอง L/C ส่งเอกสารในการส่งสินค้าให้ธนาคารผู้เปิด L/C เมื่อธนาคารผู้เปิด L/C ตรวจสอบเห็นว่าเอกสารถูกต้อง ก็จะชำระเงินให้กับธนาคารผู้รับซื้อตั๋ว/รับรอง
- (4) ธนาคารผู้เปิด L/C จะส่งมอบเอกสาร (ซึ่งใช้เป็นหลักฐานในการรับมอบสินค้า) และรับชำระเงินค่าซื้อสินค้าจากผู้นำเข้า

วิธีนี้ เป็นที่นิยมใช้ปฏิบัติกันมากในระบบการค้าต่างตอบแทน เพราะมีความสะดวกและปลอดภัย เนื่องจากมีธนาคารเป็นหลักประกันการซื้อ/ขายสินค้าแต่ละครั้ง โดยที่ผู้ซื้อจะได้รับหลักประกันจากธนาคารผู้ออก คิดว่า ผู้ซื้อจะชำระเงินต่อเมื่อผู้ขายได้ปฏิบัติตามข้อตกลง และเงื่อนไขที่ผู้ซื้อกำหนดครบถ้วนแล้ว ในขณะที่เดียวกัน ผู้ขายก็ได้รับหลักประกันว่าจะได้รับเงินชำระค่าสินค้าจากธนาคารของตน เมื่อได้ทำการส่งมอบสินค้าถูกต้องครบถ้วนตามสัญญา

อย่างไรก็ตาม เนื่องจากในระบบการค้าต่างตอบแทน คู่สัญญาต่างมีข้อตกลงทั้งซื้อและขายสินค้าในคราวเดียว ทั้งสองฝ่ายจึงอาจประสบปัญหาในทางปฏิบัติ เช่น ฝ่ายใดจะเป็นฝ่ายเปิด L/C ก่อน เพราะผู้เปิด L/C ก่อน อาจประสบกับปัญหาว่าอีกฝ่ายหนึ่งไม่ยอมเปิด L/C เพื่อซื้อสินค้าตอบแทน ในกรณีที่ช่วงเวลากการส่งมอบสินค้าไม่ห่างกันมากนัก คู่สัญญาอาจแก้ปัญหาดังกล่าว โดยเปิด L/C พร้อม ๆ กัน ส่วนในกรณีที่ช่วงเวลากการส่งมอบสินค้าห่างกันมาก ฝ่ายที่เปิด L/C ก่อน อาจขอให้อีกฝ่ายหนึ่งเปิด Standby L/C หรือจัดหาหนังสือค้ำประกัน (letter of guarantee) จากธนาคารพาณิชย์ เพื่อเป็นหลักประกันว่าจะมีการส่งซื้อสินค้าตอบแทนตามสัญญา

ในกรณีของการซื้อกลับคืน ผู้ขายอาจให้เครดิตระยะยาวแก่ผู้ซื้อ โดยการส่งโรงงานหรือเครื่องจักรให้ก่อนโดยมีเงื่อนไขว่าผู้ซื้อต้องเปิด standby L/C ผ่านธนาคารพาณิชย์

ในประเทศผู้ซื้อ เพื่อรับประกันว่าจะมีการส่งสินค้ากลับคืนได้ถูกต้องตรงตามเงื่อนไขในสัญญา หากผู้ซื้อผิดสัญญา ธนาคารผู้เปิด standby L/C จะเป็นผู้ชดเชยค่าเสียหายให้

2. การตั้งบัญชี

การตั้งบัญชีเพื่อชำระค่าสินค้าต่างตอบแทนอาจกระทำได้หลายรูปแบบ ขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์ของการตั้งบัญชี รูปแบบของการค้าต่างตอบแทนและผลทางกฎหมาย ดังนี้

ก. บัญชีหักกลบลบหนี้ (Clearing account)

ในสถานการณ์ที่ประเทศคู่สัญญาฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดหรือทั้งสองฝ่ายประสบปัญหาขาดแคลนเงินตราต่างประเทศที่จะใช้ชำระค่าสินค้า คู่สัญญาอาจตกลงให้ต่างฝ่ายต่างตั้งบัญชีหักกลบลบหนี้ขึ้น เพื่อใช้เป็นกลไกในการชำระค่าสินค้า โดยไม่ต้องใช้เงินตราต่างประเทศ ทั้งนี้มีวิธีปฏิบัติที่สำคัญ คือ

ภายใต้ระยะเวลาในสัญญา คู่สัญญาทั้งสองฝ่ายจะบันทึกธุรกรรมการซื้อขายสินค้าระหว่างกันโดยเครดิตบัญชีตามมูลค่าสินค้าส่งออก และเดบิตบัญชีตามมูลค่าสินค้านำเข้า และจะมีการหักกลบลบหนี้ระหว่างกันตามกำหนดระยะเวลาการชำระบัญชี (settle account) เช่น ทุก 6 เดือน หรือ 1 ปี เป็นต้น หน่วยเงินที่ใช้ในบัญชีอาจกำหนดขึ้นเป็นเงินสกุลที่พึงแลกเปลี่ยนได้ หรือเงินสกุลอื่น ๆ ตามข้อตกลง โดยปกติทั้งสองฝ่ายจะมีการกำหนดยอดคงค้างในบัญชี ณ เวลาใดเวลาหนึ่ง ไม่ให้เกินช่วงจำกัดที่เรียกว่า swing limit ทั้งนี้เพื่อหลีกเลี่ยงปัญหาการมีหนี้สินมากเกินไปหรือมีความเสี่ยงสูงต่อการผิดนัดชำระหนี้ นอกจากนี้ ยังอาจกำหนดอัตราดอกเบี้ยสำหรับยอดคงค้างในบัญชีด้วย โดยฝ่ายที่เป็นลูกหนี้ (ซื้อมากกว่าขาย) จะเสียดอกเบี้ยให้แก่ฝ่ายที่เป็นเจ้าหนี้ (ขายมากกว่าซื้อ)

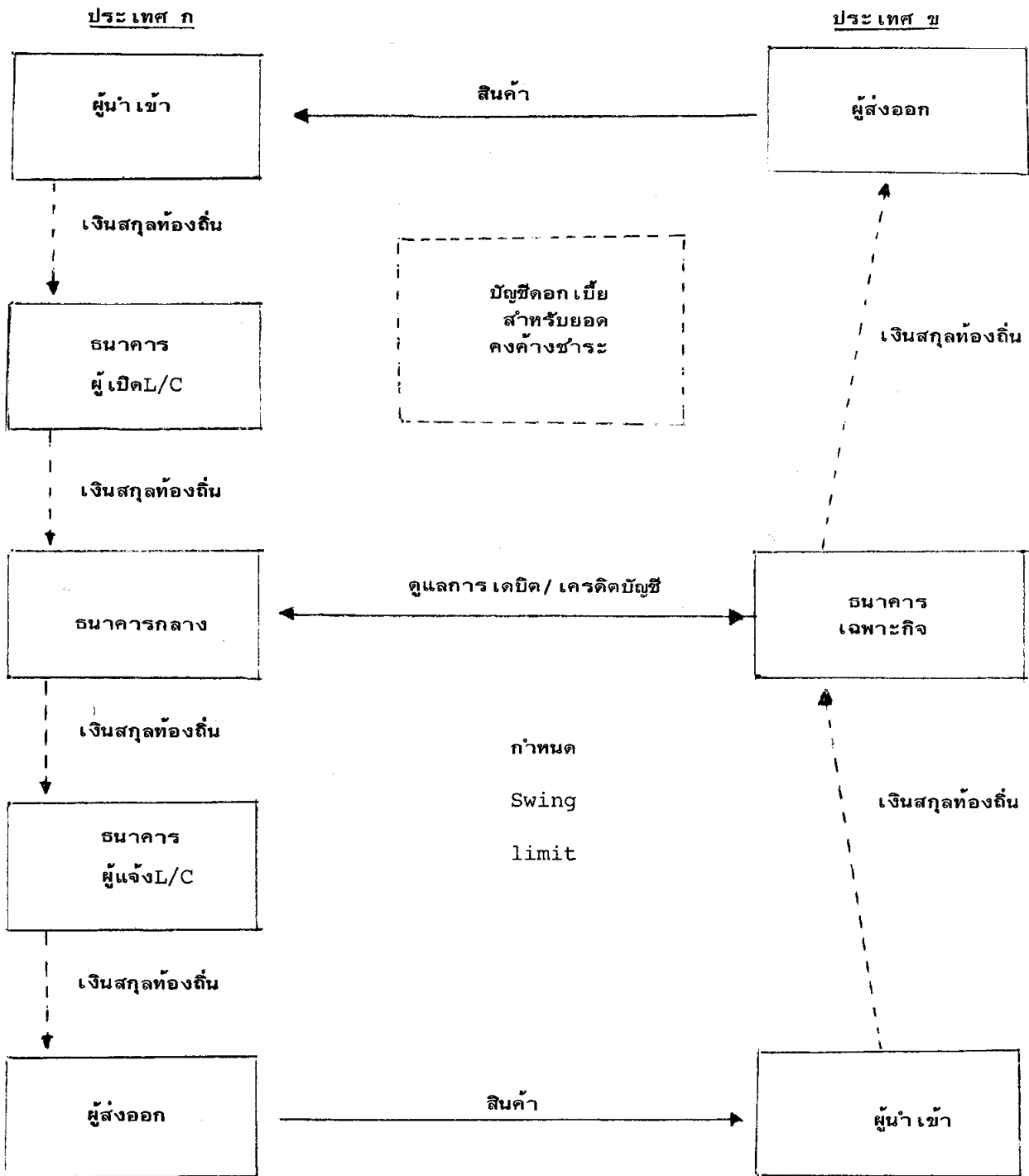
ในกรณีที่คู่สัญญาเป็นเอกชนต่อเอกชน บริษัทคู่สัญญาจะเป็นผู้ถือบัญชีหรืออาจแต่งตั้งให้ธนาคารพาณิชย์ในประเทศตน เป็นผู้ดูแลบัญชีแทนคนก็ได้

สำหรับกรณีที่คู่สัญญาเป็นรัฐบาลต่อรัฐบาล (แผนภาพที่ 2) ประเทศคู่สัญญาอาจมอบหมายให้ธนาคารกลางหรือธนาคารเฉพาะกิจ (special bank for external trade) เป็นผู้ถือบัญชีในนามของอีกฝ่ายหนึ่ง ซึ่งธนาคารผู้ถือบัญชีจะทำหน้าที่เป็นสำนักหักบัญชี

แผนภาพที่ 2

วิธีปฏิบัติในการทำการค้าต่างตอบแทนในระดับรัฐบาล

โดยการตั้งบัญชีหักกลมบหมนี้

(clearing house) โดยเป็นผู้รับจ่ายเงินสกุลท้องถิ่นให้กับผู้ส่งออก/ผู้นำเข้าในประเทศ เมื่อถึงกำหนดการชำระเงิน และเป็นผู้รับ/จ่ายเงินตราต่างประเทศสำหรับส่วนต่างระหว่างมูลค่าการขายกับมูลค่าการซื้อที่เกิดขึ้น เมื่อครบกำหนดการชำระบัญชี โดยจะชำระเป็นเงินสดทั้งหมด หรือผ่อนชำระเป็นบางส่วนก็ได้แล้วแต่ข้อตกลง นอกจากนี้ยังคงกำกับและติดตามการดำเนินธุรกรรมซื้อขายสินค้า ไม่ให้มียอดคงค้างในบัญชีสูงหรือต่ำกว่าช่วงที่กำหนด

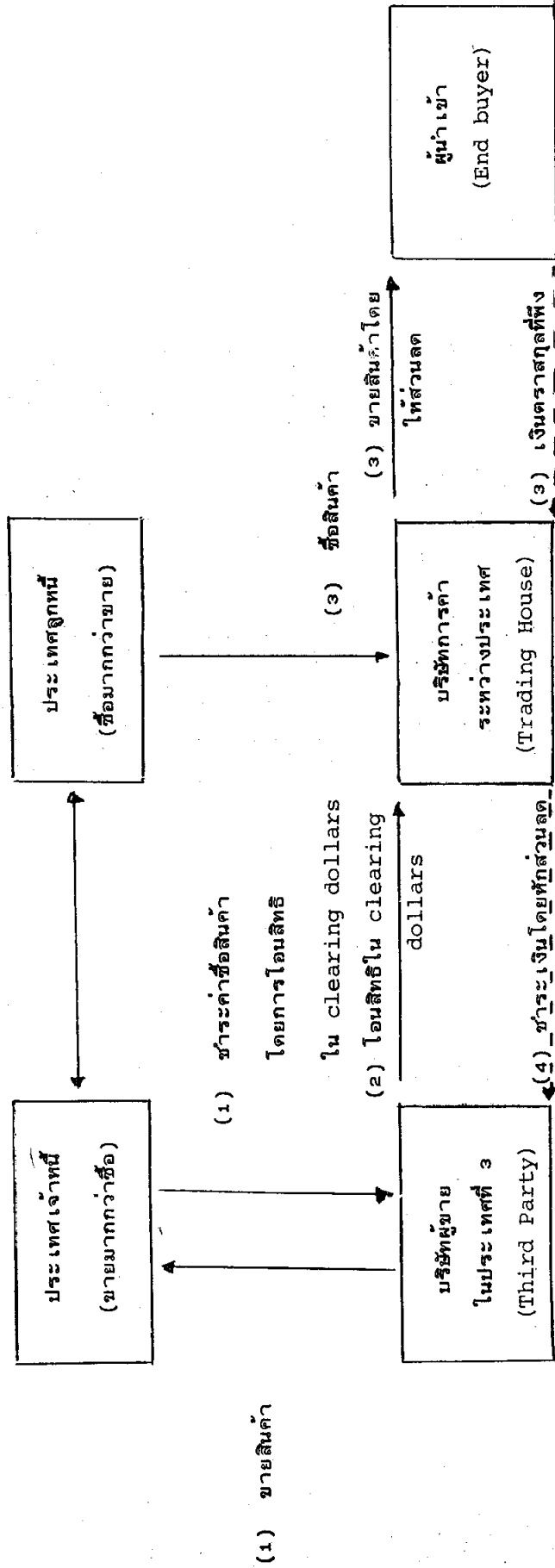
บัญชีหักกลบลบหนี้มีข้อดีในแง่ประหยัดเงินตราต่างประเทศ เพราะคู่สัญญาทั้ง 2 ฝ่ายไม่ต้องรับหรือจ่ายเงินตราต่างประเทศทุก ๆ ครั้งที่ขายหรือซื้อสินค้า นอกจากนี้ยังช่วยลดความเสี่ยงในการรับชำระค่าสินค้าให้เหลือเฉพาะส่วนต่างในบัญชีซึ่งต่ำกว่ามูลค่าธุรกรรมการซื้อขายทั้งสิ้น

การชำระค่าสินค้าโดยการหักบัญชีนี้มักใช้ปฏิบัติในกรณีที่คู่สัญญามีข้อตกลงซื้อขายสินค้าระหว่างกันอย่างสม่ำเสมอ โดยการซื้อขายสินค้าจะใช้เครดิตที่มีเอกสารประกอบ (documentary credit) หรือไม่ก็ได้ เท่าที่ปรากฏ วิธีนี้มักใช้ในการทำสัญญาการค้าแบบทวิภาคีในระดับรัฐบาล (bilateral clearing arrangement) ระหว่างกลุ่มประเทศสังคมนิยมด้วยกัน และระหว่างกลุ่มประเทศสังคมนิยมกับกลุ่มประเทศกำลังพัฒนา โดยกำหนดการบันทึกราคาหรือมูลค่าสินค้าที่ซื้อขายในบัญชี เป็นเงินสกุลอื่นที่มีใช้เงินที่พึงแลกเปลี่ยนได้ หรือเรียกว่า clearing currency และกำหนดอัตราดอกเบี้ยสำหรับยอดคงค้างไว้ตายตัว และต่ำกว่าอัตราตลาดมาก ในทางปฏิบัติ กลุ่มประเทศสังคมนิยมมักจะเป็นฝ่ายขาดดุลการค้าให้กับกลุ่มประเทศกำลังพัฒนา ซึ่งทั้งสองฝ่ายมักตกลงชำระหนี้สินระหว่างกันด้วยการโอนสิทธิในยอดหนี้คงค้างไปให้บุคคลที่สาม (third parties) หรือเรียกว่าการค้าในลักษณะสับเปลี่ยน (switch trading) มีวิธีปฏิบัติดังนี้ (แผนภาพที่ 3)

แผนภาพที่ 3

วิธีที่นิยมปฏิบัติในการทำการค้าแบบ Switch Trading

(Bilateral clearing Agreement)

แลกเปลี่ยนได้

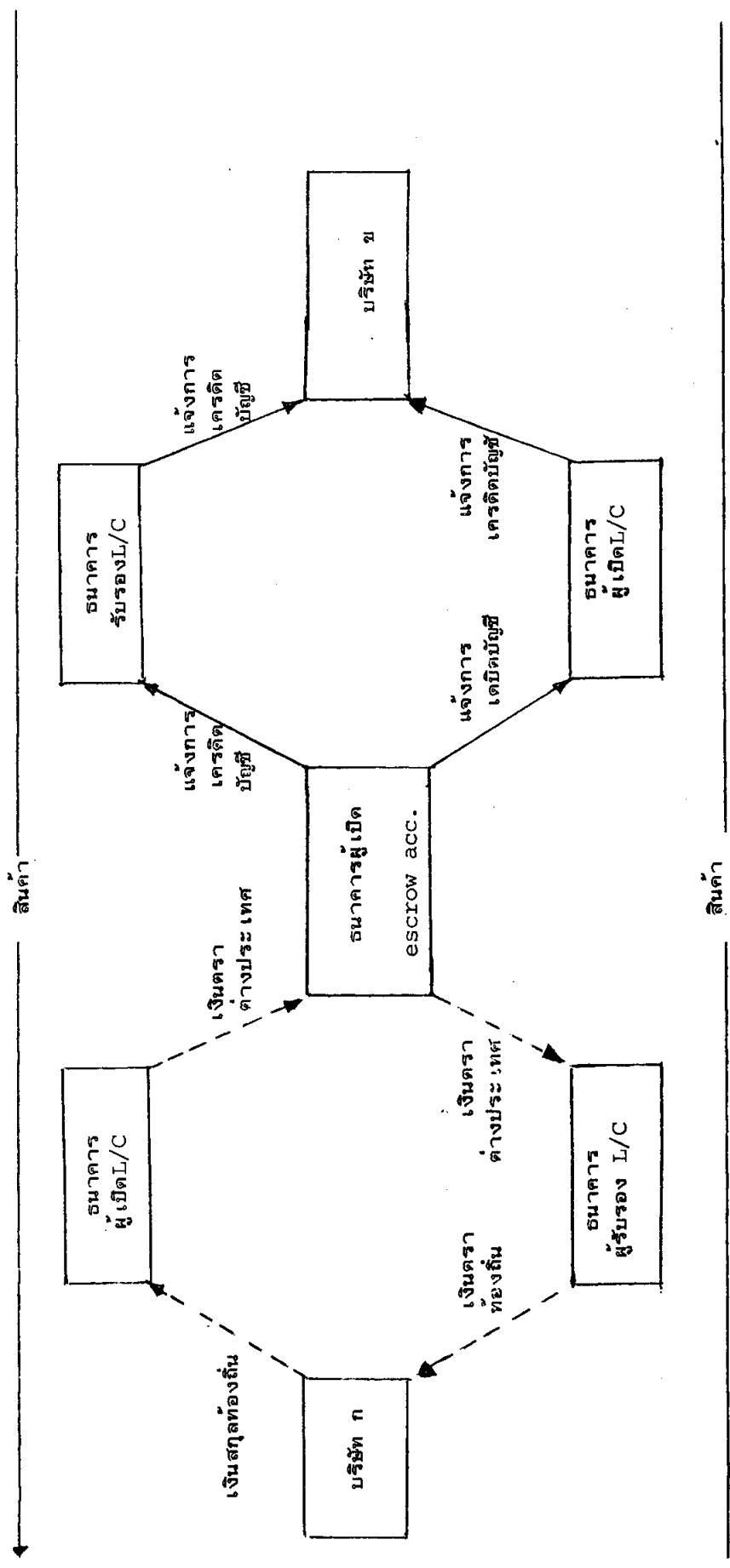
- (1) บริษัทผู้ขายในประเทศที่ 3 ขายสินค้าให้กับประเทศที่เป็นเจ้าหนี้ โดยได้รับชำระค่าขายสินค้าเป็นสิทธิในการซื้อสินค้าจากประเทศลูกหนี้ในมูลค่าเท่ากับส่วนต่างในบัญชีหักกลบลบหนี้ เช่น 100 clearing dollars
- (2) บริษัทผู้ขายในประเทศที่ 3 ติดต่อบริษัทการค้าระหว่างประเทศให้เป็นผู้หาผู้ต้องการซื้อสินค้าจากประเทศลูกหนี้ และโอนสิทธิใน clearing dollars ให้
- (3) บริษัทการค้าระหว่างประเทศซื้อสินค้าจากประเทศลูกหนี้และขายสินค้านั้นต่อให้ผู้ซื้อสุดท้ายด้วยราคาส่วนลด และได้รับชำระค่าสินค้าเป็นเงินตราสกุลที่พึงแลกเปลี่ยนได้ เช่น ได้รับเงิน 95 US\$ ต่อ 100 clearing dollars หรือคิดส่วนลด 5%
- (4) บริษัทการค้าระหว่างประเทศชำระเงินตราสกุลที่พึงแลกเปลี่ยน ได้แก่ บริษัทผู้ขาย โดยหักส่วนลด (ค่าธรรมเนียมและค่าใช้จ่ายต่าง ๆ) เช่น 90 US\$ ต่อ 100 clearing dollars หรือคิดส่วนลด 10%

ข. บัญชีเงินฝาก escrow (Escrow account) เป็นบัญชีเงินฝากประเภทที่สร้างขึ้นโดยมีวัตถุประสงค์เฉพาะอย่าง กล่าวคือ เงินฝากในบัญชีของบุคคลหนึ่ง (เจ้าของบัญชี) จะถูกกันไว้ (block) เพื่อส่งมอบให้กับอีกบุคคลหนึ่ง (ผู้รับประโยชน์) เมื่อเขาได้ปฏิบัติตามข้อผูกพันแล้ว

ในการทำการค้าต่างตอบแทน ฝ่ายที่ทำการซื้อสินค้าก่อนหรือชำระเงินค่าซื้อสินค้าก่อนมีความเสี่ยงสูงในแง่ที่ว่าคู่สัญญาอีกฝ่ายหนึ่งอาจไม่สั่งซื้อสินค้าตอบแทนหรือไม่ชำระเงินค่าซื้อสินค้าตอบแทน เพื่อหลีกเลี่ยงปัญหาที่อาจเกิดขึ้น ฝ่ายที่ซื้อสินค้าก่อนอาจกำหนดให้มีการชำระเงินค่าสินค้าผ่าน escrow account (แทนที่จะใช้ L/C) โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อใช้เป็นหลักประกันการปฏิบัติตามข้อผูกพันในสัญญาของอีกฝ่ายหนึ่ง โดยมีขั้นตอนปฏิบัติดังนี้ (แผนภาพที่ 4)

แผนภาพที่ 4

ประเทศไทย
(ขาดแคลนเงินตราต่างประเทศ)

ประเทศไทย ก

สินค้า

สินค้า

- (1) ทั้งสองฝ่ายตกลง เปิดบัญชีเงินฝาก escrow ไว้กับธนาคาร ซึ่งจะตั้งอยู่ในประเทศใดก็ได้ แต่โดยปกติจะตั้งอยู่ในประเทศที่ซื้อสินค้าก่อน
- (2) บริษัท ก. ซึ่งสั่งซื้อสินค้าก่อน จะชำระเงินค่าสินค้าโดยโอนเงินตราต่างประเทศไปเครดิตไว้ใน escrow account ซึ่งเปิดในนามของบริษัท ข.
- (3) เมื่อบริษัท ก. ส่งสินค้าไปให้บริษัท ข. บริษัท ข. จะชำระค่าสินค้าโดยการเดบิต escrow account

ทั้งนี้ การดำเนินการธุรกรรมการซื้อขายสินค้านี้จะกระทำผ่านเอกสารการชำระเงิน เช่น L/C เป็นต้น

การเปิดบัญชีเงินฝากแบบ escrow นี้ มักใช้ในการซื้อตอบแทนก่อน โดยทั้งสองฝ่ายต่างได้รับประโยชน์ กล่าวคือ ฝ่ายที่สั่งซื้อสินค้าก่อนจะได้รับหลักประกันในแง่ที่เงินตราต่างประเทศที่ตนใช้ชำระค่าสินค้าจะถูกกันไว้ในบัญชี ซึ่งจะใช้ในวัตถุประสงค์อื่นใดไม่ได้นอกจากเพื่อชำระค่าสินค้าจากตนเท่านั้น ในขณะที่เดียวกัน ฝ่ายที่สั่งซื้อสินค้าทีหลังก็ได้รับประโยชน์ในแง่ไม่ต้องใช้เงินตราต่างประเทศของตน (หรือสามารถหาเงินตราต่างประเทศจากประเทศคู่ค้า) มาใช้จ่ายในการสั่งซื้อสินค้า

ค. บัญชีหลักฐาน (Evidence หรือ Record account)

การตั้งบัญชีหลักฐาน เป็นที่ใช้อย่างกว้างขวางในการทำสัญญาการค้าต่างตอบแทนในลักษณะ general frame agreement ระหว่างบริษัทผู้ขายในประเทศพัฒนา กับรัฐบาลในประเทศยุโรปตะวันออกที่บังคับการทำการค้าต่างตอบแทน

บัญชีหลักฐานนี้มีลักษณะและหน้าที่คล้ายกับบัญชี escrow แต่ต่างกันที่บัญชีนี้จะตั้งขึ้นในกรณีที่มีการซื้อขายสินค้านี้ก่อนเป็นเวลานาน โดยจะเปิดบัญชีในนามของผู้ขายสินค้า และมีธนาคารกลางหรือธนาคารเฉพาะกิจของประเทศที่บังคับการทำการค้าต่างตอบแทน เป็นผู้ถือบัญชี ซึ่งธนาคารผู้ถือบัญชีมักคิดค่าธรรมเนียมการบริหารเป็นร้อยละของยอดขาย โดยปกติบัญชีนี้จะประกอบด้วย 2 บัญชีย่อย คือ บัญชีบันทึกรายการซื้อขายสินค้า และ บัญชีการรับจ่ายเงินตราต่างประเทศ

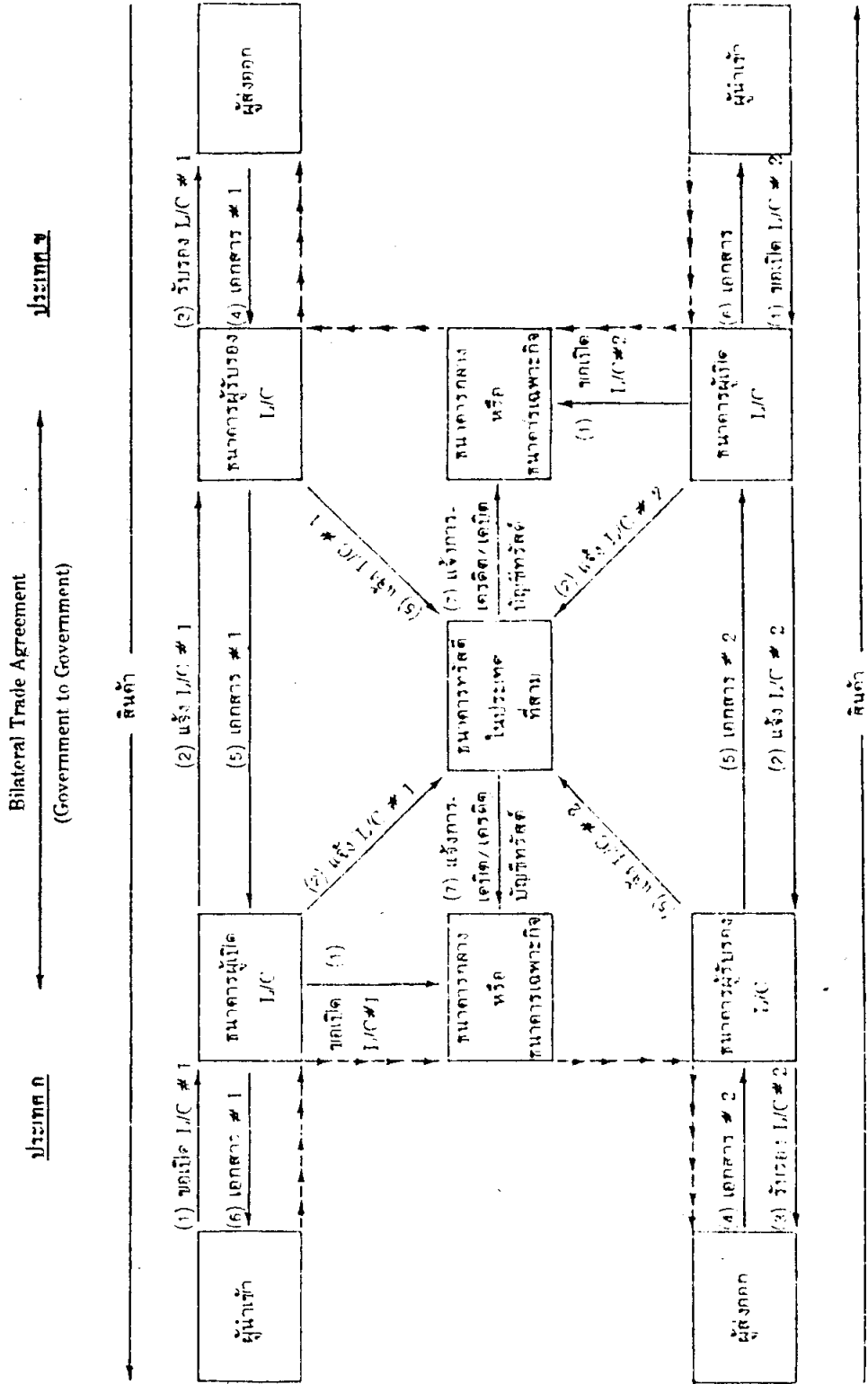
ง. บัญชีทรัสต์ (Trust account)

บัญชีทรัสต์ เป็นรูปแบบการตั้งบัญชีที่พัฒนาการขั้นล่าสุด โดยคู่สัญญาทั้งสองฝ่ายตกลง เปิดบัญชีทรัสต์ไว้กับธนาคารพาณิชย์ในประเทศที่สามซึ่ง เป็นธนาคารที่มีชื่อเสียง และได้รับการไว้วางใจจากทั้งสองฝ่าย คู่สัญญาทั้งสองฝ่ายจะตั้งบัญชีทรัสต์โดยมีวัตถุประสงค์ เพื่อใช้เป็นกลไกการชำระค่าสินค้าโดยไม่ต้องใช้เงินตราต่างประเทศ เช่นเดียวกับบัญชีหักกลบลบหนี้ (แผนภาพที่ 5) หรือฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดกำหนดให้มีการตั้งบัญชีทรัสต์ขึ้น เพื่อเป็นหลักประกันว่าเงินตราต่างประเทศที่ตนใช้ชำระค่าซื้อสินค้าจากอีกฝ่ายหนึ่งจะถูกนำไปใช้เพื่อชำระค่าสินค้าของตน เท่านั้น

บัญชีทรัสต์มีลักษณะบางอย่างที่แตกต่างจากบัญชีรูปอื่น ๆ ดังที่กล่าวมาข้างต้น ดังนี้

- (1) ธนาคารพาณิชย์ผู้เปิดบัญชีจะทำหน้าที่เป็นธนาคารทรัสต์ (Trustee bank) กล่าวคือ เป็นผู้ถือบัญชีและจัดการดูแลเงินทุนในบัญชี เพื่อผลประโยชน์ของผู้รับประโยชน์ (beneficiary) ตามบัญชี
- (2) การซื้อ/ขายสินค้านี้ระหว่างคู่สัญญาในแต่ละครั้งจะต้องกระทำผ่านเครดิตที่มีเอกสารประกอบ เช่น การเปิดเลตเตอร์ออฟเครดิต เพื่อเป็นหลักประกันแสดงการชำระหนี้ โดยธนาคารผู้เปิด L/C จะเป็นธนาคารพาณิชย์ใด ๆ ก็ได้ แต่ธนาคารผู้รับรอง L/C จะต้องเป็นธนาคารที่คู่สัญญาดังกล่าวต่างกำหนดขึ้น 1 ธนาคาร
- (3) บัญชีทรัสต์จะมีฐานะสุทธิเป็นเดบิต (debit) ไม่ได้ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งยอดคงค้างในบัญชีจะติดลบไม่ได้ เพราะฉะนั้น ในการเริ่มต้นทำธุรกิจการค้าต่างตอบแทน จะต้องมีการโอนเงินตราต่างประเทศไปเครดิตไว้ในบัญชีทรัสต์ ทุนเริ่มต้นนี้อาจมาได้หลายทางแล้วแต่จะตกลงกัน เช่น ฝ่ายที่เริ่มซื้อสินค้าก่อนโอนเงินตราต่างประเทศเข้าสู่บัญชีทรัสต์ หรือจากธนาคารพาณิชย์ ธนาคารกลางของประเทศคู่สัญญาทั้งสองฝ่าย หรือธนาคารทรัสต์ให้กู้ยืมโดยคิดดอกเบี้ยเงินกู้
- (4) ธนาคารทรัสต์จะให้ค่าดอกเบี้ยเงินฝากสำหรับยอดเครดิตคงค้างในบัญชี
- (5) บัญชีทรัสต์จะต้องตั้งอยู่ในประเทศที่มีการใช้กฎหมายทรัสต์ (Trust Law) เพราะภายใต้กฎหมายทรัสต์ ผู้รับประโยชน์ในบัญชีจะได้รับความคุ้มครองจากการถูกอายัดทรัพย์สิน และการยกเลิกบัญชีจะกระทำได้อีกเมื่อได้รับความยินยอมจากผู้รับประโยชน์ เท่านั้น

แผนภาพที่ 5
วิธีปฏิบัติในการชำระค่าสินค้าโดยตั้งบัญชีทรัสต์

หมายเหตุ: ธนาคารผู้รับรองเงินสกุลท้องถิ่นของธนาคารกลาง

ข้อคิดเห็นของกลุ่มประเทศต่าง ๆ ในการทำการค้าต่างตอบแทน

กลุ่มประเทศยุโรปตะวันออก

ประเทศยุโรปตะวันออก (เช่น รัสเซีย โรมาเนีย ฮังการี และโปแลนด์)

เห็นว่าการค้าต่างตอบแทน เป็นวิธีการที่ควรจะมีอยู่ตลอดไป และจะขยายตัวขึ้นเรื่อย ๆ ในการทำการค้ากับประเทศในซีกโลกตะวันตก เนื่องจากการซื้อกลับคืน (buy-back) เป็นความร่วมมือทาง เศรษฐกิจ เพื่อการอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ และ เป็นการประหยัดเงินตราต่างประเทศ เพราะการค้าต่างตอบแทนในลักษณะนี้นับ เป็นรูปแบบหนึ่งของการให้สิน เชื้อ

ในอดีต รัสเซียเคยใช้การค้าต่างตอบแทนแบบแลกเปลี่ยนสินค้าโดยตรงกับสหรัฐอเมริกา หลังจากมีการปฏิวัติรัสเซียใหม่ ๆ โดยทำการแลกเปลี่ยนน้ำมันกับยาฆ่าโรคและอาหารจากสหรัฐอเมริกา แต่ต่อมาได้มีการ เปลี่ยนแปลงรูปแบบมาใช้วิธีซื้อกลับคืน เพราะต้องการ เทคโนโลยี เช่น การที่ออสเตเรียขายท่อส่งน้ำมันให้แก่รัสเซียและรับซื้อผลิตภัณฑ์น้ำมันบางส่วน เป็นการตอบแทน

สหรัฐอเมริกาและอังกฤษ

เจ้าหน้าที่รัฐบาลสหรัฐฯ ไม่เห็นด้วยกับการกำหนดให้มีการค้าต่างตอบแทนโดยภาครัฐบาล แต่จะพิจารณาการทำการค้าต่างตอบแทนภาคเอกชนอย่างเป็นทางการ เพราะเป็นการปฏิบัติโดยสมัครใจ สหรัฐฯ ได้ประท้วงการบังคับให้มีการค้าต่างตอบแทนโดยรัฐบาลของประเทศต่าง ๆ ด้วยวิธีการเจรจาและตอบโต้เป็นราย ๆ เช่น การดำเนินการเจรจากับรัฐบาลของอินโดนีเซีย เกาหลี เม็กซิโก และบราซิล เป็นต้น อย่างไรก็ตาม แม้รัฐบาลสหรัฐฯ รวมทั้งภาคเอกชนจะไม่เห็นด้วยกับวิธีการทำการค้าต่างตอบแทนที่บังคับโดยภาครัฐบาล แต่ธุรกิจที่เกี่ยวข้องกับการค้าต่างตอบแทน เป็นธุรกิจที่เจริญเติบโตขึ้นอย่างรวดเร็วในสหรัฐอเมริกา การค้าต่างตอบแทนได้กลายเป็น เครื่องมือที่สหรัฐฯ ใช้ในการขยายปริมาณการค้ากับประเทศยุโรปตะวันออก โดยเฉพาะ เกี่ยวกับการลงทุนโดยตรงโดยใช้วิธีว่าจ้างต่อ (Sub-Contracting) ซึ่งเป็นวิธีการซื้อกลับคืนนั่นเอง ในระยะหลังบริษัทการค้าของสหรัฐฯ ได้ให้ความสนใจแก่การซื้อตอบแทนมากขึ้น บริษัทขนาดใหญ่หลายบริษัทได้ตั้งหน่วยงาน (in house) ขึ้นมาใหม่เพื่อทำการค้าต่างตอบแทนโดยเฉพาะ เช่น บริษัท IBM (International Business Machines Co.) นอกจากนี้ สหรัฐฯ ยังได้ออกกฎหมายอนุญาตให้บริษัทที่ธนาคารพาณิชย์เป็นเจ้าของสามารถ เป็นตัวแทนการค้าเพื่อการส่งออกได้

ประเทศในกลุ่มลาตินอเมริกา

ประเทศในกลุ่มลาตินอเมริกา มีความจำเป็นต้องอาศัยสินค้าเข้าจากประเทศอุตสาหกรรม ขณะที่การส่งออกมีอุปสรรคเพิ่มขึ้น เนื่องจากการกีดกันทางการค้า ทำให้หลายประเทศเกิดปัญหาขาดแคลนเงินตราต่างประเทศ และมีปัญหาเกี่ยวกับการชำระหนี้ต่างประเทศ จึงได้อาศัยการค้าต่างตอบแทนซึ่งใช้วิธีการชำระเงิน โดยการหักกลบลบหนี้มากขึ้น

กลุ่มประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

อินโดนีเซีย เป็นประเทศแรกในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่มีการบังคับใช้การค้าต่างตอบแทนในระดับรัฐบาล รัฐบาลอินโดนีเซียเป็นผู้ริเริ่มเมื่อต้นปี 2525 เพื่อใช้ส่งเสริมการส่งออก โดยกำหนดให้ผู้ที่ชนะการประมูลในการดำเนินงานตามโครงการลงทุนของรัฐบาลที่มีมูลค่าตั้งแต่ 500,000 ดอลลาร์ สรอ. ขึ้นไป ซื้อสินค้าออกของอินโดนีเซียตอบแทนเป็นมูลค่าเท่ากับมูลค่าที่นำเข้ามาตามโครงการนั้น ๆ หากผู้ที่ประมูลได้ไม่สามารถซื้อสินค้าออกของอินโดนีเซียได้ตามสัญญาจะถูกปรับเป็นจำนวนร้อยละ 50.0 ของมูลค่าสัญญา (ซึ่งต้องวางมัดจำเงินจำนวนนี้ไว้ก่อน) ทั้งนี้มีเงื่อนไขที่ว่าสินค้าซื้อตอบแทนจากอินโดนีเซียนั้นต้องเป็นสินค้าที่มีใช้ผลิตภัณฑ์ปิโตรเลียม และจะต้องเป็นสินค้าออกที่ซื้อเพิ่มจากการค้าปกติ

อย่างไรก็ตาม ในทางปฏิบัติ นโยบายดังกล่าวของอินโดนีเซียประสบปัญหาหลายประการ ได้แก่ ปัญหาเรื่องคุณภาพและปริมาณของสินค้าที่จะต้องซื้อตอบแทน ปัญหาในการประเมินราคา ทำให้ผู้เข้าร่วมประมูลกำหนดราคาประมูลสูงขึ้น เพราะต้องรวมค่าใช้จ่ายในการจัดให้มีการส่งออกของอินโดนีเซีย เข้าไว้ในต้นทุนของโครงการด้วย รัฐบาลอินโดนีเซียซึ่งตระหนักดีถึงปัญหาดังกล่าวได้ปรับปรุงเงื่อนไขต่าง ๆ ให้เหมาะสมยิ่งขึ้นในระยะต่อมา แต่ก็ยังคงใช้นโยบายการค้าต่างตอบแทนต่อไป เพราะแม้ต้นทุนจะสูงแต่ก็สามารถประหยัดการใช้เงินตราต่างประเทศได้บ้าง และเห็นว่าหากโครงการต้องล่าช้าก็ไม่เสียหาย แต่จะกลับเป็นการชะลอการใช้จ่ายของรัฐบาลไปในตัว

มาเลเซีย รัฐบาลมาเลเซียมิได้สนใจการค้าต่างตอบแทนมากนัก แต่มุ่งที่จะใช้การค้าต่างตอบแทนกับประเทศที่ขาดแคลนเงินตราต่างประเทศเป็นสำคัญ ทั้งนี้เพื่อรักษาตลาดและขยายการส่งออก เช่น บริษัทการค้ามาเลเซียได้ขอแลกยางพารากับโกโก้จากเม็กซิโก และได้ขายโกโก้ที่แลกมาให้สหรัฐอเมริกาอีกทอดหนึ่ง หลังจากนั้น ได้แลกยางพารากับสุราของ

เม็กซิโกและแลงกายพารากับเรือที่ค่อใน เกาหลีใต้ อย่างไรก็ตาม รัฐบาลมาเลเซียได้สนับสนุน การค้าต่างตอบแทนอย่างเป็นทางการ เมื่อปลายปี พ.ศ.2525 โดยจัดตั้งคณะกรรมการศึกษา ลู่ทางในการทำการค้าต่างตอบแทนในแง่การตลาด ชนิดของสินค้า รวมทั้งข้อเสนอแนะสำหรับ ภาคเอกชนที่ประสงค์จะทำการค้าต่างตอบแทน ส่วนวิธีการชำระเงินนั้น ใช้วิธีการเปิด L/C ซึ่งกันและกัน เป็นส่วนใหญ่

ฟิลิปปินส์ เป็นอีกประเทศหนึ่งใน เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่ให้ความสำคัญต่อการค้าต่างตอบแทนและได้จัดตั้งศูนย์การค้าระหว่างประเทศ (The Philippines International Trading Centre) ขึ้น เพื่อรับผิดชอบเรื่องนี้โดยเฉพาะ แต่ในช่วงที่ผ่านมา นอกจากการค้ากับประเทศสังคมนิยมในยุโรปตะวันออกแล้ว กล่าวได้ว่า การค้าต่างตอบแทนของประเทศนี้ไม่ประสบความสำเร็จมากนัก

ประเทศใน เอเชียใต้

ประเทศต่าง ๆ ในเอเชียใต้โดยเฉพาะอย่างยิ่งอินเดีย ทำการค้าต่างตอบแทนมาเป็นเวลาไม่น้อยกว่า 10 ปี ส่วนใหญ่เป็นการค้าต่างตอบแทนกับโซเวียต โดยอินเดียมีองค์กรของรัฐ คือ State Trading Corporation ทำหน้าที่พิจารณาการค้าต่างตอบแทน เป็นกรณี ๆ ไป นอกจากนี้ ปากีสถานและบังคลาเทศได้ใช้การค้าแบบต่างตอบแทนในระหว่างกลุ่มประเทศเอเชียใต้ด้วยกัน และกับประเทศในตะวันออกกลางซึ่งมีความเกี่ยวพันขั้นพื้นฐานในด้านศาสนา

ประเทศในแถบตะวันออกกลาง

ประเทศกลุ่มนี้ทำการแลกเปลี่ยนน้ำมันดิบกับโรงกลั่นน้ำมันซึ่งนับว่าประสบความสำเร็จพอสมควร เพราะผู้ก่อสร้างโรงงานสามารถรับน้ำมันดิบไปขายได้ก่อนที่การก่อสร้างโรงงานจะแล้วเสร็จ นอกจากนี้ สงครามระหว่างอิหร่านกับอิรักในระยะหลังนี้ทำให้อิหร่านต้องใช่วิธีการค้าต่างตอบแทน เพื่อแลกเปลี่ยนกับสินค้าจำเป็นประเภทอาหารและยุทธปัจจัยมากขึ้น

ประเทศใน เอเชียตะวันออกเฉียงไกล

สาธารณรัฐเกาหลี ทำการค้าด้วยวิธีการค้าต่างตอบแทนอย่างเป็นทางการ โดยจัดตั้งคณะกรรมการส่งเสริมการแลกเปลี่ยนสินค้า (Barter Trade Promotion Committee) เพื่อทำการค้าต่างตอบแทนกับประเทศคู่ค้าทั้งที่เป็นประเทศกำลังพัฒนาและประเทศที่พัฒนาแล้ว โดยมีจุดประสงค์ เพื่อขยายตลาดสินค้าออกทั้งอุตสาหกรรม เมาและอุตสาหกรรมหนัก

สาธารณรัฐประชาชนจีน ใช้การซื้อตอบแทนเพื่อเจาะตลาดส่งออกสินค้าเกษตร และสินค้าปฐมอื่น ๆ และใช้วิธีการซื้อกลับคืน เพื่อเพิ่มผลผลิตของอุตสาหกรรมส่งออก โดยการซื้อโรงงานและเครื่องมือเครื่องจักร และส่งผลผลิตที่ผลิตโดยสินค้านั้น ๆ กลับไปเป็นค่าชำระสินค้า เช่น การส่ง เสื้อผ้าสำเร็จรูป เป็นค่าตอบแทนโรงงานที่นำเข้ามาจากสหรัฐอเมริกา

ประเทศญี่ปุ่น ไม่นิยมวิธีการค้าต่างตอบแทนที่บังคับโดยภาครัฐบาล แต่จำเป็นต้องทำการค้าแบบต่างตอบแทน เพื่อรักษาตลาดและระดับการลงทุนต่างประเทศของคนไว้

ความเห็นขององค์การระหว่างประเทศ ธนาคารพาณิชย์ และบริษัทการค้า

ทำทึของแกตต์ (GATT-General Agreement on Tariffs and Trade)

ต่อการค้าต่างตอบแทน

แกตต์คำนึงถึง เฉพาะการค้าต่างตอบแทนที่เกิดจากกฎเกณฑ์ของรัฐบาลแต่ละประเทศ โดยมีได้ให้การสนับสนุน แต่ก็ได้คัดค้านหากการทำการค้าต่างตอบแทนนั้นไม่ขัดกับกฎข้อบังคับของแกตต์ คือ ไม่มีการเลือกปฏิบัติแก่ประเทศใดประเทศหนึ่งเป็นการเฉพาะ หรือ ไม่มีการยกเว้นภาษีสินค้าเข้าเฉพาะสำหรับการค้าต่างตอบแทนเท่านั้น เพราะแกตต์กำหนดให้ประเทศสมาชิกให้สิทธิพิเศษแก่ทุกประเทศเสมอภาคกันแบบชาติที่ได้รับอนุเคราะห์ยิ่ง (Most Favoured Nation-MFN) อย่างไรก็ตาม การที่รัฐบาลของประเทศหนึ่งประเทศใด บังคับให้ใช้การค้าต่างตอบแทน อาจถือ เป็นการจำกัดการนำเข้าวิธีหนึ่งนอกเหนือจากการใช้มาตรการของภาษีศุลกากร อีกทั้งยังก่อให้เกิดการทุ่มตลาดโดยการนำสินค้าที่ซื้อตอบแทนมานั้น ไปทุ่มตลาดในประเทศที่สามอีกด้วย

ทำทึของกองทุนการเงินระหว่างประเทศกับการค้าต่างตอบแทน

กองทุนการเงินระหว่างประเทศมิได้ห้ามทำการค้าต่างตอบแทนโดยตรง แต่ได้กำหนดวิธีการชำระเงินไว้อย่างกว้าง ๆ มิให้ขัดกับกฎหมายของกองทุนฯ ข้อ 8 คือ ห้ามการเลือกปฏิบัติ เกี่ยวกับเงินตราสกุลใดสกุลหนึ่งเป็นการเฉพาะ เช่น การยกเว้นไม่คิดดอกเบี้ยกับยอดคงค้างของบัญชีหักกลบลบหนี้ที่เกิดจากการค้าต่างตอบแทน หรือ การให้เครดิตเป็นระยะเวลายาวนานเกินควรจนทำให้เกิดการโอนเงินเฉพาะสองประเทศเป็นเวลานาน เพราะการยกเว้นดอกเบี้ยและการให้เครดิตดังกล่าวนี้ กองทุนฯ ถือว่าเป็นการเลือกให้สิทธิพิเศษเฉพาะ

กับประเทศที่ทำการค้าต่างตอบแทนด้วยกัน นอกจากนี้ กองทุนฯ ยังให้ละเว้นการตั้งข้อจำกัด ในการชำระ เงินทั้งทางด้านการจำกัดจำนวนและการจัดสรรการชำระเงิน เช่น การตั้งจำนวน เงินไว้ในวงจำกัดหรือการกำหนดให้ใช้เงินตราที่ไม่สามารถแลกเปลี่ยนได้

ในกรณีของอินโดนีเซีย กองทุนฯ เห็นว่าการทำการค้าต่างตอบแทนของประเทศ นี้เป็นการแก้ไขปัญหาการขาดดุลการค้าที่ก่อให้เกิดการบิดเบือนการค้าระหว่างประเทศ และเป็น วิธีที่ไม่มีประสิทธิภาพ เพราะทำให้ต้นทุนการนำเข้าของอินโดนีเซียสูงขึ้น นอกจากนี้ กองทุนฯ เห็นว่าสินค้าที่อินโดนีเซียสามารถขายด้วยวิธีการค้าต่างตอบแทนก็น่าจะขายได้ด้วยวิธีการค้า ปกติ โดยไม่จำเป็นต้องตั้งกฎเกณฑ์ให้มีการซื้อตอบแทน

บทบาทของภาคเอกชน : ธนาคารพาณิชย์ และบริษัทการค้าระหว่างประเทศ

ธนาคารพาณิชย์ เริ่มเข้ามามีบทบาทในการค้าต่างตอบแทน เมื่อการค้าต่างตอบแทนระหว่างโลกตะวันออกและตะวันตกเพิ่มมากขึ้น เนื่องจากลูกค้าที่เป็นผู้ส่งออกของธนาคารพาณิชย์ในประเทศอุตสาหกรรมมักประสบปัญหาในการขายสินค้าที่ซื้อตอบแทนมาจากประเทศสังคมนิยม และต้องการความช่วยเหลือทางการเงินเพิ่มขึ้นในระหว่างที่รอการขายสินค้าต่อ ธนาคารพาณิชย์จึงหาวิธีการช่วยเหลือทางการเงิน หรือหาลูกค้าให้ ในขณะเดียวกันธนาคารพาณิชย์ได้ค่าตอบแทนด้วย นับว่าเป็นธุรกิจที่ทวีความสำคัญขึ้น เป็นลำดับ

สำหรับตัวกลางในการทำการค้าต่างตอบแทนนั้น นอกจากธนาคารพาณิชย์แล้ว ยังมีบริษัทการค้าระหว่างประเทศ หรือบริษัทที่หาธุรกิจการค้าต่างตอบแทนโดยตรง โดยตัวกลางนี้จะให้บริการในการจำหน่ายสินค้าที่ได้มาจากการซื้อตอบแทนให้แก่บริษัทผู้ส่งออก หรืออาจช่วยหาตลาดเพื่อจำหน่ายสินค้าดังกล่าวออกไป

ปัจจุบันนี้สถาบันการเงินหลายแห่งในประเทศค่อนพัฒนาแล้ว ตั้งแผนกบริการเพื่อการค้าต่างตอบแทนซึ่งมีความชำนาญพิเศษในการหาตลาดให้สินค้าซึ่งซื้อตอบแทนมา สถาบันการเงินเหล่านี้ที่สำคัญ ได้แก่ Bank America Corp ; Manufacturers Hanover Trust Co. และ Security Pacific Corp. ของอเมริกา Barclay Bank ของอังกฤษ Leumi Bank และ Hapoalim Bank ของอิสราเอล Creditanstalt Bank Group และ Centro Internationale Handelsbank หรือ Centrobank ของออสเตรีย และ Banque Francaise Du Commerce Exterieur (B.F.C.E.) ของฝรั่งเศส นอกจากนี้

บริษัทอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ได้จัดตั้งแผนกเฉพาะขึ้นเพื่อทำการค้าต่างตอบแทน เช่น

International Business Machine Co. (IBM) และ General Motor Co. เป็นต้น

อนึ่ง Bank of Boston และ General Food Trading Co. กำลังพัฒนาสื่อกลางในการชำระเงินการค้าต่างตอบแทนซึ่งสามารถโอนแลกเปลี่ยนมือได้ โดยให้ผู้ส่งออกที่ทำการค้าต่างตอบแทนออกตั๋ว เพื่อนำสินค้าเข้าประเทศให้แก่ผู้ซื้อ โดยมีรัฐบาลหรือธนาคารกลางรับรอง และตัวนี้จะมอบอำนาจให้แก่ผู้ถือตั๋วให้มีสิทธิที่จะส่งสินค้าตามจำนวนที่ระบุในตัวไปยังประเทศผู้ซื้อตั๋วได้

ภาคที่สอง

ประสบการณ์ของไทยในการทำการค้าต่างตอบแทน

โดยทั่วไปแล้ว ประเทศไทยยึดถือนโยบายการค้าเสรี ดังนั้น แม้ว่าประเทศอื่นๆ จะทำการค้าแบบต่างตอบแทนกันมานานแล้ว แต่ประเทศไทยกลับมีส่วนร่วมในการค้าลักษณะดังกล่าวนี้เพียงเล็กน้อย และมักจะเป็นฝ่ายรับข้อเสนอมากกว่าเป็นฝ่ายริเริ่ม

วิวัฒนาการของการค้าต่างตอบแทนในประเทศไทย

ประเทศไทย เริ่มทำการค้าต่างตอบแทน เป็นมูลค่าค่อนข้างมากในราวปลายปี 2524 แต่เมื่อเทียบกับมูลค่าการส่งออกรวมของประเทศแล้ว สัดส่วนการส่งออกแบบการค้าต่างตอบแทนยังคงอยู่ในระดับต่ำมาก คือ ประมาณร้อยละ 0.5 เท่านั้น ประเทศที่ทำการค้าต่างตอบแทนกับไทยในปี 2524 ส่วนใหญ่เป็นประเทศยุโรปตะวันออก และประเทศกำลังพัฒนา ส่วนสินค้าที่แลกเปลี่ยนกันได้แก่ ปัจจัยที่ใช้ในการผลิตภาคเกษตร และผลผลิตภาคเกษตร ตัวอย่างเช่น ปุ๋ยของประเทศคู่ค้ากับผลิตผลทางเกษตรของไทยจำพวกข้าวโพดและมันเส้น เป็นต้น

ต่อมาในปี 2525 ประเทศไทยได้ตกลงแลกข้าวโพดของไทยกับปุ๋ยเคมีจากสหภาพโซเวียต และปุ๋ยนาจากโรมาเนีย และแลกมันสำปะหลังกับปุ๋ยเคมีของสาธารณรัฐเกาหลี ส่วนในปี 2526 ได้ทำการค้าด้วยวิธีดังกล่าวเพียงครั้งเดียว คือ การแลกมันสำปะหลังของไทยกับปุ๋ยเคมีจากสาธารณรัฐเกาหลี เป็นครั้งที่สอง (ได้แลกกันอีกครั้งหนึ่ง เป็นครั้งที่สามในปี 2527)

อย่างไรก็ตาม ในระหว่างปลายปี 2526 ถึงต้นปี 2527 ประเทศต่าง ๆ เสนอขอทำการค้าต่างตอบแทนกับไทยหลายประเทศ และสินค้าที่แลกเปลี่ยนก็ไม่จำกัด เฉพาะผลิตภัณฑ์หรือปัจจัยการผลิตทางเกษตรเท่านั้น แต่ได้ขยายขอบเขตไปถึงผลิตภัณฑ์อุตสาหกรรม พลังงาน น้ำมัน และการบริการ เช่น ข้อเสนอขอแลกเปลี่ยนผลิตภัณฑ์น้ำมันของ เม็กซิโก ผลิตภัณฑ์น้ำมันของ อิหร่าน ปู่ของโปรตุเกส อากาศยานผ่นหลวงของอินโดนีเซีย และ เครื่องบินรุ่น EMB ของบราซิล กับผลิตภัณฑ์ทางเกษตรของไทย แต่ไทยมิได้รับข้อเสนอเหล่านี้ทั้งหมด หากได้มีการพิจารณา เป็นกรณีตามความเหมาะสม

นโยบายการทำการค้าต่างตอบแทนของรัฐบาล

ถึงแม้ว่าประเทศไทยจะทำการค้าต่างตอบแทนไม่มากนัก แต่การค้าต่างตอบแทนได้ทวีความสำคัญขึ้น เป็นลำดับ เนื่องจากประเทศกำลังพัฒนา เช่น ไทย มีแนวโน้มที่จะประสบปัญหาการถูกกีดกันทางการค้าจากประเทศพัฒนาแล้วมากขึ้น นอกจากนี้ ประเทศในยุโรปตะวันออก ซึ่งขาดแคลนเงินตราต่างประเทศได้ เริ่มทำการติดต่อค้าขายกับประเทศทางเอเชียโดยวิธีการค้าต่างตอบแทนมากขึ้น

เมื่อวันที่ 30 พฤศจิกายน 2524 คณะรัฐมนตรีฝ่ายเศรษฐกิจของไทยได้แต่งตั้งคณะกรรมการแลกเปลี่ยนปัจจัยการผลิตทางเกษตรกับผลิตภัณฑ์ทางเกษตรขึ้น เพื่อทำหน้าที่กำหนดหลักเกณฑ์ต่าง ๆ ในการทำการค้าต่างตอบแทน และสามารถให้การค้าต่างตอบแทนให้เกิดประโยชน์ตามความเหมาะสมดังนี้

- (1) จำกัดสินค้าเกษตรที่จะใช้แลกเปลี่ยนไว้เพียง 6 ชนิด คือ ฝ้าย ข้าว ข้าวโพด ยางพารา มันสำปะหลัง และน้ำตาล รวมทั้งมีเงื่อนไขเพิ่มเติมว่า เมื่อทำการแลกเปลี่ยนไปแล้ว ประเทศคู่ค้าจะนำไปขายต่อแก่ตลาดประจำของไทยไม่ได้
- (2) ทำการค้าต่างตอบแทน เฉพาะกับประเทศที่ถือเป็นตลาดใหม่ของไทย
- (3) ปริมาณที่จะซื้อต้องเกินกว่าปริมาณที่เคยสั่งซื้อครั้งสุดท้าย และราคาต้องไม่ต่ำกว่าราคาตลาดโลก
- (4) ต้องเป็นการเจรจาในระดับรัฐบาลต่อรัฐบาล โดยผ่านสถานทูตที่ประจำอยู่ในประเทศไทย
- (5) เงื่อนไขการชำระเงินต้องเป็นประโยชน์แก่ฝ่ายไทยมากที่สุด

ต่อมาในปี 2527 คณะกรรมการร่วมภาครัฐบาลและ เอกชน เพื่อแก้ไขปัญหาทาง เศรษฐกิจ (ก.ร.อ.) ได้มอบหมายให้คณะกรรมการพัฒนาการส่งออกพิจารณาถึงแนวทางและ มาตรการขยายตลาดการค้ากับประ เทศสังคมนิยมและประ เทศกำลังพัฒนา โดยใช้วิธีการค้า ต่างตอบแทน ให้สภาพการค้าไทยพิจารณาบทบาทของภาค เอกชนที่จะขยายตลาดการค้ากับ ประเทศสังคมนิยม และให้ธนาคารแห่งประเทศไทยร่วมกับสมาคมธนาคารไทยพิจารณาราย ละ เอียด เกี่ยวกับระบบและวิธีการชำระ เงินในการทำการค้าต่างตอบแทน

คณะกรรมการพัฒนาการส่งออกได้แต่งตั้งคณะอนุกรรมการ เฉพาะกิจขึ้นชุดหนึ่ง เพื่อ พิจารณาแนวทางและนโยบาย เกี่ยวกับการค้าต่างตอบแทน โดยมีอธิบดีกรม เศรษฐกิจการพาณิชย์ เป็นประธานอนุกรรมการ คณะอนุกรรมการชุดนี้ได้มีมติให้ใช้การค้าต่างตอบแทน เป็นมาตรการ ชั่วคราวตามความจำเป็น กล่าวคือ เพื่อระบายสินค้าที่ล้นตลาด บุกเบิกตลาดใหม่ และ กำหนดว่าสินค้าที่จะใช้แลกเปลี่ยนมีความต้องการที่สอดคล้องกัน แต่ไม่จำกัดอยู่ เฉพาะสินค้า เกษตรกรรม นอกจากนี้ ยังอาจขยายบทบาทของการค้าต่างตอบแทน เพื่อใช้ต่อรองกับประ เทศ พัฒนาแล้วที่มีการกีดกันทางการค้าอีกด้วย

นอกจากนี้ ใน เดือน เมษายน 2528 คณะรัฐมนตรีได้อนุมัติให้แต่งตั้งคณะกรรมการ แลก เปลี่ยนสินค้าว่า เข้าที่สำคัญกับสินค้า เกษตรและอุตสาหกรรม เพื่อส่งออกในภาคของรัฐระดับ ชาติขึ้น โดยมี าทพฯ นายกรัฐมนตรี เป็นประธาน และผู้ว่าการธนาคารแห่งประเทศไทย เป็น กรรมการและ เลขานุการ เพื่อทำหน้าที่กำหนดนโยบาย มาตรการ ตลอดจนหลักเกณฑ์และ เงื่อนไขต่าง ๆ ในการแลกเปลี่ยนทั้งในรูปรัฐต่อรัฐ และรัฐกับเอกชน เพื่อให้ประเทศไทยได้ รับประโยชน์จากการค้าต่างตอบแทนมากยิ่งขึ้น และได้มีการ เสนอให้คณะกรรมการชุดดังกล่าว แต่งตั้งคณะอนุกรรมการระดับ เจ้าหน้าที่ โดยมีผู้ว่าการธนาคารแห่งประเทศไทย เป็นประธาน คณะอนุกรรมการ เพื่อทำหน้าที่พิจารณาวางกฎ เกณฑ์และมาตรการ เงื่อนไขในเรื่องนี้ให้เป็นไป อย่างรอบคอบด้วย

วิธีชำระค่าสินค้าในการทำการค้าต่างตอบแทน

ปัจจุบัน การทำการค้าต่างตอบแทนของไทยมีวิธีการชำระค่าสินค้า 2 วิธี คือ

1. การเปิด L/C ซึ่งกันและกัน ตามมูลค่าการนำเข้า

การชำระค่าสินค้าวิธีนี้ เป็นที่นิยมใช้กันมากในการทำการค้าต่างตอบแทนของ

ไทย โดยเฉพาะในภาครัฐบาล สำหรับหลักการปฏิบัติ นั้น เป็นไปตามวิธีการชำระค่าสินค้าวิธีที่ 1 และแผนภาพที่ 1 ดังกล่าวแล้วข้างต้น ส่วนขั้นตอนและรายละเอียดภาคปฏิบัติ เป็นดังนี้

เมื่อผู้นำเข้าของไทยจะเปิด L/C ไปยังผู้ส่งออกในต่างประเทศเพื่อชำระค่าสินค้านำเข้า จะต้องยื่นคำขอแบบ ล.ป.22 และ เมื่อจะนำของเข้าต้องยื่นคำขอแบบ ล.ป.21 ผ่านธนาคารพาณิชย์ในประเทศ และ เมื่อผู้นำเข้าในต่างประเทศเปิด L/C เพื่อชำระค่าสินค้าส่งออกของไทย ผู้ส่งออกจะต้องขออนุญาตส่งออก โดยยื่นคำขอตามแบบ ล.ป.61 ผ่านธนาคารพาณิชย์โดยแนบสำเนา L/C ที่ผู้นำเข้าในต่างประเทศเปิดมา โดยวิธีนี้คู่ค้าในไทยจะมีการจ่ายเงินตราต่างประเทศตามมูลค่าการนำเข้า และจะได้รับเงินตราต่างประเทศตามมูลค่าการส่งออก ซึ่งตามระเบียบควบคุมการปริวรรต ผู้ส่งออกไทยจะต้องได้รับเงินตราต่างประเทศอย่างช้าไม่เกิน 180 วัน นับจากวันส่งของออก และต้องนำมาขายให้กับธนาคารพาณิชย์ภายใน 7 วัน นับแต่วันที่ได้นำ

ในช่วงที่ผ่านมา การแลกเปลี่ยนข่าวโศกกับภัยของรัสเซียมีมูลค่าประมาณ 250 ล้านบาท ส่วนการแลกเปลี่ยนกับโรมาเนียมีมูลค่าประมาณ 550 ล้านบาท ทั้งสองกรณีต่างใช้วิธีเปิด L/C โดยทั้ง 2 ฝ่ายเปิด L/C ผ่านธนาคารกรุงไทย ส่วนการแลกเปลี่ยนสำปะหลังกับญี่ปุ่นจากเกาหลีในปีถัดมานั้น แต่ละฝ่ายเปิด L/C ผ่านธนาคารพาณิชย์คนละแห่ง

2. การตั้งบัญชีหักกลบลบหนี้

การชำระค่าสินค้าวิธีนี้เป็นวิธีการชำระค่าสินค้า โดยไม่ต้องใช้เงินตราต่างประเทศเป็นจำนวน เท่ากับมูลค่าการค้า แต่คู่ค้าจะตั้งบัญชีระหว่างกันขึ้น เพื่อชำระค่าสินค้านำเข้าโดยหักกลบลบหนี้กับค่าสินค้าส่งออก วิธีนี้ส่วนใหญ่ใช้สำหรับคู่ค้าที่มีความสัมพันธ์กันดี เช่น บริษัทในเครือเดียวกัน แต่ถ้าคู่ค้าไม่มีความคุ้นเคยกัน จะใช้วิธีเปิด L/C ด้วยก็ได้ ในการนำเข้าสินค้า ถ้ามีการเปิด L/C ผู้นำเข้าไทยจะยื่นคำขอแบบ ล.ป.22 แบบ ล.ป.21 หรือยื่นคำขอแบบ ล.ป.21 ในกรณีที่ไม่มีเปิด L/C และจะ เติมนัดบัญชีตามมูลค่าการนำเข้า ส่วนในการส่งออกผู้ส่งออกจะยื่นคำขอตามแบบ ล.ป.61 และจะ เติมนัดบัญชีตามมูลค่าการส่งออก โดยวิธีนี้ จะมีการใช้เงินตราต่างประเทศเฉพาะส่วนต่างระหว่างการนำเข้าและส่งออก เมื่อครบกำหนดการชำระบัญชี

ตามระเบียบการควบคุมการปริวรรต การชำระค่าสินค้าโดยวิธีเปิด L/C ซึ่งกันและกันตามมูลค่าการนำเข้า สามารถกระทำผ่านธนาคารพาณิชย์ได้ โดยไม่ต้องขออนุมัติจากธนาคารแห่งประเทศไทย ส่วนการชำระค่าสินค้าด้วยวิธีการตั้งบัญชีหักกลบลบหนี้จะต้องขออนุมัติก่อน ซึ่งธนาคารแห่งประเทศไทยจะพิจารณาอนุญาตให้ตามความเหมาะสม โดยจะจำกัดเพดานการขาดดุลหรือเกินดุลในบัญชีไว้ โดยคู่ค้าฝ่ายไทยจะต้องรายงานการนำเข้าและการส่งออกให้ธนาคารแห่งประเทศไทยทราบเป็นรายเดือน และทำการหักกลบลบหนี้ทุก 6 เดือน และเมื่อสัญญาสิ้นสุดลง ทั้ง 2 ฝ่ายจะต้องทำการชำระบัญชีให้แล้วเสร็จภายใน 180 วัน นอกจากนี้ผู้ส่งออกที่ชำระค่าสินค้าโดยวิธีเปิด L/C ซึ่งกันและกันตามมูลค่าการนำเข้ามีสิทธิขอรับอนุเคราะห์ทางการเงินภายใต้ระเบียบการรับช่วงซื้อลดตัวสัญญาใช้เงินของธนาคารแห่งประเทศไทย ในขณะที่ผู้ส่งออกที่ชำระค่าสินค้าด้วยวิธีตั้งบัญชีหักกลบลบหนี้จะไม่ได้รับสิทธิ เพราะไม่มีการรับเงินตราต่างประเทศจากการส่งออกสินค้า หรือได้รับเป็นจำนวนน้อยกว่ามูลค่าการส่งออกจริง

ผลของการทำการค้าต่างตอบแทนต่อประเทศไทย

การค้าต่างตอบแทน เป็นกลยุทธ์ทางการค้าชนิดหนึ่ง ซึ่งอาจก่อให้เกิดทั้งผลดีและผลเสีย ดังนั้น หากประเทศไทยต้องการใช้ประโยชน์จากการค้าต่างตอบแทน ก็ควรกระทำด้วยความระมัดระวัง และควรใช้เป็นเพียงมาตรการเสริมมากกว่าที่จะบังคับใช้

ประโยชน์ที่จะได้รับจากการค้าต่างตอบแทนที่สำคัญ มีดังนี้

- (1) ประหยัดการใช้เงินตราต่างประเทศ เหมาะที่จะนำมาใช้ค้าขายกับประเทศสังคมนิยม ซึ่งส่วนใหญ่ขาดแคลนเงินตราต่างประเทศในการชำระค่าสินค้า และกับประเทศเสรีนิยมที่มีปัญหาขาดแคลนเงินตราต่างประเทศ อันเนื่องมาจากการขาดดุลการค้าอย่างเรื้อรังและเป็นจำนวนสูง เช่น ประเทศในกลุ่มลาตินอเมริกา
- (2) สามารถใช้ระบายสินค้าที่ถูกกีดกันทางการค้าจากประเทศที่พัฒนาแล้วโดยการแลกเปลี่ยนสินค้าที่ประเทศไทยถูกจำกัดโควตา เช่น มันสำปะหลัง กับประเทศที่ต้องการให้ซื้อสินค้าตอบแทน
- (3) ใช้เพื่อกระจายแหล่งนำเข้าและส่งออกของไทย โดยเฉพาะไปยังประเทศสังคมนิยมและประเทศในทวีปแอฟริกา ซึ่งนิยมทำการค้าด้วยวิธีการค้าต่างตอบแทน

(4) เพื่อรักษาตลาดสินค้าออก กล่าวคือ ในบางกรณีประเทศไทยอาจจำเป็นต้องทำการค้าต่างตอบแทน เมื่อได้รับข้อ เสนอจากประเทศคู่ค้า เพื่อรักษาตลาดของตนไว้

ข้อควรระวังในการทำการค้าต่างตอบแทน จากประสบการณ์ของประเทศต่าง ๆ มีอยู่หลายประการ ดังนี้

(1) การเจรจาทางการค้าอาจ เป็นไปด้วยความยุ่งยากและใช้เวลานาน เนื่องจากมีเงื่อนไขมาก นับ เป็นการ เพิ่มต้นทุนของสินค้าที่จะนำมาแลกเปลี่ยนโดยไม่จำเป็น ซึ่งอาจทำให้ราคาสินค้าที่กำหนดสำหรับการค้าด้วยวิธีนี้สูงกว่าที่ค้าโดยวิธีปกติได้

(2) หากสินค้าที่แลกเปลี่ยนมีจำนวนจำกัด การพยายามให้เกิดการแลกเปลี่ยนขึ้น อาจทำให้มีปัญหาทางด้านคุณภาพ ราคา และมีปริมาณไม่พอเพียงกับจำนวนที่ได้ตกลงกันไว้

(3) ในกรณีของการทำการค้าต่างตอบแทน เป็นระยะยาว เช่น ตกลงทำสัญญาซื้อกลับคืนนั้น อาจมีความจำเป็นต้องได้รับความอนุเคราะห์ทางการเงิน ทั้งในการส่งออกโรงงานหรือ เครื่องจักร และการสั่งซื้อสินค้ากลับในภายหลัง ซึ่งนับ เป็นการ เพิ่มต้นทุนอีกทางหนึ่งด้วย

(4) ประเทศคู่ค้าอาจนำสินค้าที่ซื้อจากไทยไปขายหุ้มตลาดแข่งกับไทยในประเทศที่สาม

(5) ในบางกรณีแม้จะมีการตกลงทำการค้ากันแล้ว แต่ประเทศคู่สัญญาอาจขอล้มเลิกสัญญาที่ทำได้โดยอ้างว่าสินค้ามีลักษณะหรือคุณภาพไม่เป็นไปตามที่ได้ตกลงกันไว้

สรุปและข้อคิดเห็น

แม้ประเทศไทยจะยึดมั่นในนโยบายการค้าแบบเสรี แต่สภาวะทางเศรษฐกิจและการค้าของโลกที่เปลี่ยนแปลงไปมากในปัจจุบัน อาจทำให้ประเทศไทยไม่สามารถหลีกเลี่ยงการทำการค้าต่างตอบแทน ซึ่งขยายตัวอย่างรวดเร็วในระยะหลัง ๆ นี้ได้ อย่างไรก็ตาม ประเทศไทยควรถือเอาการค้าต่างตอบแทน เป็นการ เสริมการค้าตามปกติเท่านั้น และนโยบายเกี่ยวกับการค้าต่างตอบแทนก็ควร เป็นไปในทางที่ก่อประโยชน์มากที่สุด เช่น อาจใช้การค้าต่างตอบแทน เพื่อบรรเทาปัญหาการขาดดุลการค้าของไทย โดยการขยายตลาดการส่งออกไปยังประเทศสังคมนิยม หรือทางด้าน การนำเข้า ประเทศไทยอาจนำการค้าต่างตอบแทนมาบังคับ การนำเข้าสินค้าฟุ่มเฟือย เป็นต้น

นอกจากนี้ ประเทศไทยอาจนำนโยบายการค้าต่างตอบแทนด้วยวิธีซื้อกลับคืนมาผสมผสานกับนโยบายส่งเสริมการลงทุน โดยกำหนดให้ผู้ลงทุนชาวต่างประเทศที่ต้องการได้รับการส่งเสริมการลงทุนในการสร้างโรงงานและนำเครื่องมือเข้ามาในประเทศไทย ต้องทำสัญญาซื้อสินค้าที่ผลิตได้จากโรงงานหรือเครื่องจักร เครื่องมือที่ตนนำ เข้ากลับคืน เป็นจำนวนตามที่ได้ตกลงไว้

อนึ่ง เพื่อเป็นการเอื้ออำนวยให้การค้าต่างตอบแทน เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพมากที่สุด รัฐบาลควรจัดตั้งศูนย์บริการข้อมูลที่รวดเร็ว ทันสมัย ซึ่งนับเป็นสิ่งจำเป็นในการทำการค้าด้วยวิธีดังกล่าว และควรให้หน่วยงานรัฐบาลที่มีสำนักงานตั้งอยู่ในหลายประเทศของโลก เป็นผู้ดำเนินการด้านข้อมูลด้วย

กล่าวโดยสรุปแล้ว แม้จะมีทั้งผู้เห็นด้วยและคัดค้านต่อวิธีทำการค้าต่างตอบแทน เนื่องจากการค้าด้วยวิธีดังกล่าวแม้จะก่อให้เกิดผลดีในบางประการ แต่ก็ยังมีประเด็นที่ควรระมัดระวัง อย่างไรก็ตาม การที่ปัจจุบัน การค้าต่างตอบแทนได้ขยายตัวขึ้นอย่างรวดเร็ว และมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นตามลำดับจนไม่อาจหลีกเลี่ยงการทำการค้าต่างตอบแทนได้นั้น ประเทศไทยจึงมีความจำเป็นต้องเรียนรู้อย่างลึกซึ้งและจริงจังถึงกฎเกณฑ์ ระเบียบวิธีปฏิบัติ ตลอดจนประสบการณ์ของประเทศต่าง ๆ ที่เคยทำการค้าต่างตอบแทน เพื่อให้การค้านดังกล่าวน่าประโยชน์มาให้มากที่สุด สมกับที่ทางการจะยึดนโยบายการค้าดังกล่าว เป็นนโยบายระดับชาติต่อไป

เอกสารอ้างอิง

- ครุฑวิฑูร์ คุ่มรักษา "โลกของการค้าต่างตอบแทน" การเงินการธนาคาร เมษายน 2528
- จิรพร เอี่ยมศรี "การศึกษาระบบการค้าแบบ COUNTERTRADE" รายงานเศรษฐกิจ
ธนาคารกรุงเทพ มีนาคม 2528
- Awanochara, Susumu, "A Return to Barter : The Japanese toe Indonesia's
counterpurchase policy line" Far Eastern Economic Review,
August 27, 1982, pp.42-43.
- Banque Francaise de Commerce Exterieur "The BFCE and Counter Trade
Agreement" October 1984 (Mimeographed)
- "The Implementation of Trade Relations with Trade Patterns Suffering
of Shortage of Liquidity" (Mimeographed)
- Dizard, John, "Is Countertrade worth the effort?" Institutional
Investors, January 1982
- Ferenz, Helmut J., "Payment Practices in Countertrade" Bank of Credit
and Commerce International SA, Luxemburg (Mimeographed)
- Ferguson, Nichols, "Innovations in the Approach of Merchant and
Trading Banks of Financing Overseas Sales" in C.M. Chinkin
and others (edited) Current Problems of International Trade
Financing, The Faculty of Law, National University of Singapore,
Malaya Law Review and Butterworth & Co., Singapore, 1983,
pp.381-397
- Huh, Kyung Mo. "Countertrade : Trade without cash?" Finance &
Development, 1983, pp.14-16.
- Organization for Economic Co-operation and Development, East-West
Trade : Recent Developments in Countertrade, Paris, France,
1981.
-

Strauss, Michael J., "Countertrade Becomes a Banking Trend" Asian Wall
Street Journal, Tuesday 4th September 1984. p.1

จาก : รายงานเศรษฐกิจรายเดือน สิงหาคม 2528 ธนาคารแห่งประเทศไทย